

ROOMA PEREKOND JA ABIELUSEADUSED

keiser Augustus Octavianuse ajal

*Mis on, see on juba olnud,
ja mis tuleb, seegi on juba olnud.*

Koguja raamat

JAAK UIBU, meditsiinidoktor

Toimetajalt

Hippokratese viimastes numbrites on olnud palju juttu eesti rahva püsijäämisest, rahvastikupoliitikast, emade ja laste tervisest, uutest peremudelitest, abordist ja selle kahjulikest tagajärgedest, samuti prostitutsiooni, narkomaani ja HIV-nakkuse seostest. Tallinna meditsiinikooli õpetaja Jaak Uibu kirjutis pakub intellektuaalset lugemist neist probleemidest huvitatud arstidele, analüüsides samu probleeme Vana-Roomas. Pole midagi uut siin päikese all!

Augustus Octavianus ja tema ajastu

Esimene Rooma keiser Augustus Octavianus sündis 23. septembril 63. aastal eKr Roomas Gaius Octaviuse pojana ja kandis esialgu nime Gaius Octavianus. Tema ema oli Julius Caesari õe Julia tütar. Hiljem, 44. aastal eKr, lapsendas vanaonu Gaius Julius Caesar Gaius Octavianuse. Sellest ajast oli ta Gaius Julius Caesar Octavianus, pärast augustuse tiitli saamist 16. jaanuaril 27. aastal eKr aga imperaator Caesar Augustus¹⁻³.

Kuulus rooma autor Gaius Suetonius Tranquillus on oma raamatus “*De vita Caesarum*” üles tähendanud Augustuse enda kinnituse, et ta põlvneb vanast ja

rikkast ratsanike suguvõsast, kus tema isa sai esimesena senaatoriks. Seevastu Marcus Antonius heidab ette, et keisri esiisa olnud üksnes köievalmistajast vabaklastu ja vanaisa liigkasuvõtja³. Teatavasti oli Marcus Antonius Julius Caesari lähimaid pooldajaid, kes pärast Caesari surma kavatses asuda tema kohale. Octavianuse sõjalise sekkumise tõttu see tal ei õnnestunud⁴. Niisiis on Marcus Antoniusel piisavalt põhjust modifitseerida Augustus Octavianuse põlvnemist. Küll õnnestus Antoniusel asuda Julius Caesari kohale abielusuhte tõttu Kleopatraga. Antonius ja Kleopatra suhete traagiline lõpp on aegade vältel andnud ainet kirjanikele, kunstnikele ja luuletajatele. Tänapäeval on need kaksikümend sajandit tagasi toimunud sündmused tänuväärne materjal filmimeestele.

Augustus Octavianus valitses aastatel 27 eKr kuni 14 pKr. Võit Aktioni mere lahingus Kleopatra ja Antonius üle kindlustas talle piiramatu võimu riigis. Augustus Octavianus sai senatilt aunimeks Augustus (püha).

Aastaga 27 eKr seostataksegi Rooma vabariikliku perioodi lõppu ja printsipaadi algust. Augustus jättis Rooma vabariikliku korra väliselt põhiliselt muutmata. Vormiliselt püsis vabariik, kuid ta koondas *princeps*’ina enda kätte kõrgeimate magistraatide (konsuli, tsensori,

rahvatribuuni) võimu, sõjaväe ülemjuhatus ja tähtsamate provintside valitsemise.

Ta ise nimetas end *princeps*'iks, esimeseks kodanikuks, esimeseks võrdsete seas (*primus inter pares*). Seda nimetust oli kandnud ka Cicero, kelle Augustus oli hukata lasknud. *Princeps*'i välisteks tähisteks olid purpurrüü ja loorberipärg ehk väejuhi triumfiraatori rüü ja pidupärg. Jumalustatud Caesari pojana *divi filius*'ena austati teda kui jumalat. Ta oli *pontifex maximus* (ülempreester) ja kandis impeeratori ning isamaa isa (*pater patriae*) tiitlit. Tema loodud valitsemisvormi nimetatakse printsipaadiks, vastandina hilisemale Diocleianuse piiramatu despotiale – dominaadile⁴.

Princeps'i kätte koondus mitte ainult võim, vaid ka kohustused. Ta pidi hoolitsema pealinnale toiduainete muretsemise eest, juhtima politseid (s.o täitma endiste ediilide kohuseid), hoolitsema tänavate korrashoiu, veevärgi jms eest. Vili jaotati Rooma rahvale, plebeidele, *princeps*'i kulul ja kogu see rahvamass oli seega sattunud sõltuvusse *princeps*'ist, muutunud tema kliendiks. Kuid rahvas ei vajanud mitte ainult leiba, ta tahtis ka lõbustusi ja nendegi eest pidi *princeps* hoolitsema⁴.

Augustus Octavianuse aega iseloomustab kunsti ja teaduse õitseng. Ehkki Augustus oli Caesari surmale järgnenud aastail oma vastaseid veriselt kõrvaldanud, austati teda kui rahukeisrit. Vergilius jutustab oma *Aeneis*'es, et kätte olevat jõudnud kuldne ajajärk. Horatius ülistab Augustust kui jumalat, kes on tulnud taevast alla ja palub teda veel kauaks jääda maa peale. Jumalastatud Augustus suri aastal 14 pKr. Tema surmakuud nimetatakse nüüdki augustiks^{1,2,4}.

Huvitavat võrdlust Julius Caesari ja Augustus Octavianuse vahel jagas mõned aastat tagasi käesolevate ridade autoriga

kirjanik ja ajaloolane Leo Metsar. Tema mõttekäik oli umbes selline: *Caesar ja Augustus olid mõlemad enam-vähem võrdselt mõjukad, lugupeetud ja kuulsad isikud. Siiski nende endi roll oma edu saavutamisel oli erinev: kui Caesar tegi kõike väepealiku ja riigimehena ise, siis Augustus tugines nii ühel kui teisel juhul oma nõunikele, tal oli geniaalne oskus valida ja kasutada nõuandjaid. Kusjuures tulemused olid mõlemal ühtmoodi väljapaistvad. Tõepoolest, Octavianuse õnn oli, et tema kõrval seisis ustav sõber ja suur sõjakunsti tundja Agrippa, kes ühesuguse osavusega juhtis lahinguid nii merel kui mandril⁴. Augustuse kui isiksuse juurde tuleme tagasi põhjalikumalt käesoleva ülevaate lõpuosas.*

Rahvas ja perekonnakriis Roomas

Rooma rahvamassi võib teatud mõttes võrrelda meie aja töötutega, keda peab ülal pidama riik.

Sarnasus on siiski väline. Meie aja töötuil on lootus siiski kord tööle pääseda, Rooma proletaarlastel seda ei olnud, sest vaba tööjõu Roomas ja Itaalias oli välja tõrjunud odavam orjade tööjõud. Rooma proletariaadi massid olid sunnitud elama riigi ja hiljem *princeps*'i kulul ning seepärast olid nad tulised Caesari ja Octavianuse poolehoidjad⁴.

Orjade osakaal Roomas kasvas ja nad etendasid majanduselust tähtsat osa. Orjad töötasid põldudel, olid majateenrid, lastehoidjad, tegid käsitööd ja tegelesid isegi kaubandusega.

Mõnikord õnnestus neil koguda isegi suuri varandusi, mis formaalselt kuulusid peremehele, aga tegelikult käsutasid neid orjad ise. Nii, nagu vabad kodanikud, nii ka orjad ei kujutanud endast ühtlast massi. Orjade olukorda Augustus mitte ainult ei suutnud, vaid ka ei tahtnud muuta⁵.

Rooma elanike rahvuslik juurdekasv oli juba ammu seiskunud. Sündivus oli muutunud nii väikseks, et see probleem tegi muret *princeps* üle endalegi. Augustus unistas Rooma rahva füüsilisest ja moraalsest uuestisünnist ja luuletajad tõttasid neid unistusi ülistama. *Princeps* mõistis roomlase nime all vaid kõrgemaid kihte, kelle degenerereerumisprotsess oli läinud juba õige kaugele. Augustusel ei tulnud meeldegi võtta Itaalia talupojaseisuse jaluleseadmiseks midagi ette. Ometi suurendasid Rooma võimu just tema talupoegade leegionid⁴.

Itaalia oli endiselt karja- ja aiamaa, mis kuulus vähestele suurnikkudele. Nende hiigelsuurte maaomanduste vahele oli tekkinud mõni üksik veteranide koloonia. Neid asundusi oli omal ajal asutatud lugematul arvul (Sulla üksi jagas maad 150 000 sõjamehele), kuid sellest oli vähe. Leegionärid olid maatööst võõrdunud, paljud ei osanudki seda rasket tööd teha, sest olid linnas sündinud ja proletaarlastena logelema õppinud. Jaotatud maa läks otsekohe või kaudselt teiste kätte. Itaalias ei olnud ka enam vaba maad, mida oleks võinud kasutada põllumajanduse ja talupoegade seisuse tugevdamiseks⁴. Suetonius siiski märgib, et Augustus rajas Itaalias 28 kolooniat, kaunistas need ehitistega, rikastas andamitega, andis nende elanikele osaliselt pealinna kodanike õigusi ja premeeris rahaliselt neid, kel oli poegi ja tütreid⁵. Siin on põhjust meenutada Julius Caesari maaseadust aastast 59 eKr, mille järgi Pompeiuse veteranid ja proletaarlasted, kolme lapse isad, pidid saama osa rendile antud riigimaade jääkidest. Üksikule asunikule antava krundi suurus oli kümme juugerit, s.o 2,5 hektarit⁶.

Palgaline sõjavägi koostati nüüd peaaesjalikult linnaproletariaadist ja inimestest, kes ei olnud Rooma kodanikud. Ikka rohkem hakati kasutama metsikute

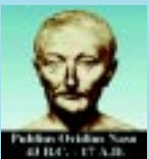
hõimude relvastatud jõude, sest barbarid teenisid väiksema tasu eest ja olid nõus palka natuuras st maana vastu võtma.

Nii tekkisid hiljem Rooma riigis barbarite, peamiselt germaanlaste, kolooniad; talupojaseisus hakkas uuesti sündima, kuid talupoegadeks ei olnud enam roomlased, vaid peamiselt germaanlased, keldid ja teised barbarid⁴. Suetoniuse järgi oli Augustus, püüdes säilitada Rooma rahva verepuhtust, Rooma kodaniku õiguste andmisel kitsi³. Tegelikult toimus barbarite pidev infiltratsioon Rooma riigi südamesse. Seejuures aitasid barbarid hoida ja tugevdada impeeriumi. Leo Metsar kirjutabki, et Rooma sõjameeste isad kaitseksid veel sageli oma maid ja külasid Rooma leegionide vastu. Poegi aga ei huvitanud isade püüdlused. Nad olid saanud osa Rooma tsivilisatsiooni hüvedest ning pahedest, kuulnud Rooma kuulsusrikkast ajaloo ja tundsid end roomlastena. Nad sõdisid ja surid selle impeeriumi eest, mis sisuliselt oli nende vaenlane. Niisugune sulatusahi oli Rooma sõjavägi⁷.

Vabariigi aja lõpus, kõlbelisuse üldise languse taustal, tabas eriti terav kriis perekonnaelu.

Abielusuhted väärastusid, abikaasad püüdsid vältida laste sündi, abielulahutuste vabadust kuritarvitati spekulatiivsetel eesmärkidel. Kõrgklasside perekonnaelu lagunemine algas juba II sajandil eKr. Suurte vallutuste ja kodusõja vapustused ja rikkuste kogunemine lõhkusid kõrgklasside perekonnaelu lõplikult. Noored naised ei soovinud enam lapsi sünnitada ega kasvatada, mehed eelistasid jääda vallalisteks, paljulapselised perekonnad muutusid harulduseks. Tohutult kasvas abielurikkumiste ja abielulahutuste arv. Naised faktiliselt emantsipeerusid, aga oma vabadust kasutasid nad abielurikkumise vabadusena. Ajajärgule oli tüüpiline Ovidiuse kerge-meelne poeesia ja selle populaarsus^{8,9}.

Kergemeelne, kuigi säravalt vaimukas ja elegantne poeet Ovidius langes seaduste uutmisel põlu alla ja saadeti Augustuse poolt pagendusse Musta mere äärde Tomise linnakesse, kust ta elas oma surmani.

Abieluseadused

Taustakirjeldusena olgu märgitud, et üldjuhul oli naine Roomas 1. sajandini eKr täielikult mehe võimule allutatud – abielu *cum manu*. Naisel olid juriidiliselt samad õigused mis tütrele, seega kuulus tema varandus mehele. Kõrvuti sellega on juba kaheteistkümnne tahvli seadustes mainitud erandlik vorm *sine manu*, mis muutub hiljem üha sagedasemaks. Abielu esimene ja tähtsaim eesmärk oli kindlustada seaduslike järglaste olemasolu. Sokrates oma õpilastega pidas abielu olemuseks mehe ja naise kõikehõlmavat kooselu. Mis puudutab abielurikkumisi, siis Rooma varase vabariigi ajal kuulus karistus eraõiguse valdkonda. Abielumees võis teolt tabatuid karistada oma äranägemise järgi ja isegi tappa. Siiski olid juba vabariigi ajal olemas kriminaalõiguslikud sätted ja peeti ka protsesse¹.

Professor Elmar Ilus on üldistanud, et kogu Augustuse-aegset seadusandlust iseloomustab abielu tervendavate seaduste loomine¹⁰. Aastail 18 eKr kuni 9 pKr püüdis Augustus Octavianus otsustavate abinõudega tugevdada perekonda ja tõsta sündimust.

Eelkõige tuleb märkida karmi seadust abielurikkumise korral: “*Lex Julia de adulteriis coercendis*”. Tuginedes põlisele kombele, andis seadus mõningatel juhtudel abielunaise isale õiguse tappa oma tütar koos armukesega. Samuti oli petetud abielumehel teatud juhul õigus tappa oma naise armuke, aga oma riivatud naist siiski mitte. Oluline uudsus seadusandluses seisnes selles, et seadus viis sarnased juhud perekonna raamidest välja ja tegi nad kohtu ees avaliku arutamise objektiks⁹.

Kohtuasja algatamise õigus abielurikkumise süüdistuses kuulus eelkõige eksinud naise mehele ja isale, aga 60 päeva möödumisel igale kodanikule, kui see oli vähemalt 25 aastat vana. Kui mees

andis naisele süü andeks ega lahutanud temast, ei saanud selle abielunaise vastu süüdistust abielurikkumises esitada (välja arvatud juhud, kui oli tõestatud, et mees andestas naisele kasusaamise eesmärgil). Süüdimõistmise korral saadeti süüdlased Itaalia rannikuäärsetele väikesaartele pagendusse ja osa nende varandusest konfiskeeriti. Lisaks sellele keelati süüdimõistetud naistel vabana sündinud kodanikuga abielluda. Neid sugulise kõlvatuse juhtusid, mis ei olnud seotud abielurikkumisega, peeti kõlvatuse – *stuprum* – valdkonda kuuluvaks ja nende eest karistati samuti karmilt⁹.

Abielurikkumise seaduse alusel karistati mitte ainult süüdlast abielupoolt, vaid ka kaasaaitajaid, eriti veel süüdlase naise isa ja meest, kui need polnud algatanud süüdistust abielu rikkunud naise vastu^{8,10}. Siinkohal märkame vastuolu ülalpool esitatud versiooniga, kus mees andis naisele süü andeks ja sel puhul ei saanud süüdistust esitada. Võib olla tuli andeksandmine teostada mitte asjaosalistel omavahel, vaid tunnistajate juuresolekul?

Teine tähtis abieluvaldkonna seadus oli “*Lex Julia de maritandis ordinibus*”. Ei ole selge, kas see pärineb samast aastast kui eelmine või hoopis 4. aastast pKr⁸. Arvatakse isegi, et abieluseadus võeti vastu juba aastal 28 eKr, seejärel muudeti ära ja hiljem taaskehtestati⁵. Seaduse põhieesmärk oli võitlus vallaselu ja lastetusega ning esialgsel kujul oli see väga radikaalne. Tänapäeval ei ole kahjuks võimalik selle teksti taastada ja mitmeid detaile võime üksnes mõistatada. Nähtavasti seadustati abielud vabadena sündinud inimeste ja vabakslastute vahel (välja arvatud senaatorid). Isadel keelati seada laste abiellumisel liigseid tõkkeid. Vallalisi karistati: mehed vanuses 25 kuni 60 aastat ja naised alates 20 kuni 50 aastani pidid elama abielus. Kes seda nõuet ei täitnud, neid karistati

sellega, et neil ei lastud vabalt oma vara pärandada. Vallalised naised pidid lisaks sellele maksma maksu 1% ulatuses oma varast. Nimetatud piirangud lakkasid abiellumise hetkest. Iga uue lapse sünd andis vanematele uusi soodustusi⁹.

Augustuse ajal võideldi vabaabielu vastu, siiski lubati üht mehe ja naise vahelise kooselu vormi, mis polnud abielu. See oli vajalik siis, kui abielu polnud võimalik sõlmida pooltest mitteleolenevatel põhjustel. Näiteks seadusega olid keelatud abielud senaatoriseisusest isikute ja vabakslastute vahel. Kui pooled kooselu siiski soovisid, seda ei karistatud ja nimetati konkubinaadiks. Sellest sündinud lapsi ei peetud vallaslasteks¹⁰.

Augustuse seadused kutsusid Rooma ühiskonna ülemistes kihtides esile tugeva vastuseisu, mis sundis Augustust tegema järeleandmisi. Nende tulemusel anti 9. aastal pKr välja “*Lex Julia et Papia Poppaea*”, mis lõdvendas algse seaduse karme nõudeid ja samal ajal tugevdas sündimust tõstvaid abinõusid. Laiendati sugulaste ringi, mille sees lubati pärandada oma vara. Pikendati ka tähtaegu, mille vältel lahutatud naine või lesk pidid endale uue abikaasa leidma. Lastetud said õiguse pärandada poole sellest summast, mis neil oleks olnud laste olemasolul. Seadusega määrati paljulapselistele isadele avalikus teenistuses eeliseid, paljulapselistele emadele eeliseid oma vara korraldamisel⁹.

On huvitav, et kui ajaloolane S. Kovaljov seostab abiellumiskohustust (mehed 25–60 ja naised 20–50) seadusega “*Lex Julia de maritandis ordinibus*”⁹, siis õigusajaloolane J. Pokrovski kirjutab nendest kui “*Lex Julia et Papia Poppea*” sätetest. J. Pokrovski täpsustab, et vallalised ei saanud pärandust ja lastetud abielud said vaid poole pärandist. See osa, mida nad kätte ei saanud, läks teistele pärijatele või riigikassasse. Augustus määras

isegi laste arvu, mis eiras lastetust. Mees- tel pidi olema üks laps, aga naistelt nõuti kolme last (vabakslastuult isegi nelja)⁸.

Valitsuse abinõud perekonna terven- damisel ei piirdunud üksnes seadusand- lusega. Augustuse ajastu kirjandusest leiame perekonnaelu propagandat. Üldi- selt kasutas Augustus kirjanduse mõju ühiskonna kasvatamisel temale soovitud suunas. Nii leidubki selle aja autorite teostes tugeva perekonna hüvede rõhuta- mist, võitlust luksusega, endise Rooma kommete idealiseerimist (Vergilius, Hora- tius, Titus Livius)⁹. Kergemeelne, kuigi säravalt vaimukas ja elegantne poet Ovidius aga saadeti Augustuse poolt pagendusse Musta mere äärde Tomise linnakesse, kust ta enam Rooma tagasi ei pääsenudki.

Mis puutub abielulahutustesse, siis sellekohast vabadust Augustus ei piira- nud. Üksnes seadus “*Lex Julia de adul- teriis coercendis*” nõudis, et abielu- lahu- tus avalikustataks seitsme tunnistaja juu- resolekul ja antaks üle lahutuskiri *libellus repudii*. Lahutamise vabadus säilis Rooma õiguses ka hiljem. Küsimust lahutuse põhjustest hinnati ebaoluliseks. Päril ilma põhjuseta lahutused (*sine justa causa*) tõid endaga kaasa varandusliku trahvi⁸. Kui naine oli süüdlaseks pooleks, kaotas ta mehe kasuks oma kaasavara – *dos*. Oli süüdlaseks pooleks mees, kaotas ta naise kasuks abiellumise puhul antud kingi – *donatio propter nuptias*¹⁰. Laste huvides nõuti, et isa pidi uuesti abielludes säili- tama laste õigused. Lesknaine pidi pida- ma leina-aastat. Seda nõuti pieteedi seisukohast, pealegi oli see oluline lapse isa kindlaks määramisel. Abiellumine enne leina-aasta lõppu tõi endaga kaasa teatud karistuse – *infamia* (autus) – ja pärimisõiguse kitsenduse¹⁰.

Piiranguid lahutuse osas ei raken- datud, *Libera, matrimonia esse* kestis Justinianuse koodeksini välja. Ka krist-

luse levik Rooma riigis ei muutnud selles osas olukorda. Nii ilmses Rooma õiguses naise ja mehe võrdsuse ja vabaduse osas harukordne järjekindlus, mis polnud omane kõikidele rahvastele. Tavaliselt oli mehel piiramatu võim naise üle, mis hiljem asendus ülemvõimuga. Roomas toimus hüpe patriarhaalsest abielust võrdsete inimeste abielusuhetesse väga kiiresti ja selles osas edestati teisi rahvaid⁸.

Hinnangud abieluseaduste toimele

Augustuse abieluseaduste toime hilisemale õigusloomele on vaieldamatu. Teisel poolt, seaduste soovitud mõju rahvastikutrotsessidele peetakse üsna väheoluliseks. J. Pokrovski kirjutab, et seadused oma eesmärgi ei saavutanud. Kui asjad rahvastiku osas paranesid, siis pigem tänu üldise olukorra paranemisele ühiskonnas⁸. S. Kovaljov esitab oma seisukoha kujundamisel võrdlevalt rahvaloenduse andmed aastaist 28 eKr ja 13 pKr. Rooma kodanike arv 41 aasta vältel kasvas neljalt miljonilt viiele miljonile. See juurdekasv aga seletub üksnes kodusõja lõppemise ja normaalsete elutingimuste taastumisega, pealegi oli kogu impeeriumi rahvastiku arv valitsemisaja lõpul 70–100 miljonit inimest⁹.

Ka moraali suhtes polnud paranemine tajutatav. Augustus võitles abielulahutustega, aga ise lahutas kolm korda. Oma kihlatu ta hülgas ja poliitiliste eelistuste tõttu abiellus Antoniuse kasutütre Claudiaga ja siis Sextus Pompeiuse sugulase Scriboniaga. Viimaks armus Tiberius Claudius Nero kaunisse ja tarka abikaasasse Liviasse, sai lahutuse ja elas temaga elu lõpuni. Augustuse enda tütar ja lapselaps elasid niivõrd skandaalset elu, et keiser pidi omaenda kavandatud seadust täites nad mõlemad kogu eluks pagendama⁹. Ka Augustuse tütre Julia armuseiklused on kuulsad⁴.

Kui senat arutas “*Lex Julia de adulteriis coercendis*’t”, tihkasid senaatorid pärida Augustuselt, kuidas ta ise oma lapsi kasvatab. Oma vastuses keskendus Augustus oma perekonnas valitsevatele ideaalsetele kommetele, mis aga ei vastanud tegelikkusele. Ühel teisel korral esitati senatis Augustusele küsimus, mida peaks tegema kodanikuga, kes on olnud abielunaise armuke ja seejärel sundinud seda naist oma mehest lahutama. Kirjeldati seika, mis juhtus Augustuse endaga. *Princeps* vastas, et kodusõja käigus on juhtunud palju hirmsaid asju, mis on vaja unustada ja mida tulevikus ei tohi enam lubada⁵. Seda, et Augustus elas võõraste naistega, ei eitanud isegi tema sõbrad. Nad leidsid ka õigustuse: Augustust ei ajendanud mitte kiimalisus, vaid soov naiste kaudu oma vaenlaste septsusi välja selgitada³.

Augustus Octavianus kui isiksus ja osav reaaliitlik

Leo Metsar kirjutab, et Augustus oli sündinud poliitik ja tegi au oma perekonna traditsioonilisele elukutsesele, pankuriametile. Kui vaja, langes ta senati ette põlvili ja palus kõrgeaulistelt isadelt nõu ning abi, kui vaja, saatis vandeseltslastest senaatorid rahumeeli surma või maa-pakku. Kui vabariigi taastaja – *restitutor rei publicae* – käskis ta ülistada vabariigi

kauget minevikku ja sama ajal tugevdas ise mõne järjekordse seadusega oma võimu. Ent kõik, mis ta iganes tegi, andis lõpuks ikkagi nii tohutu kasumi, mida tema pankuritest esiisad ei osanud ettegi kujutada⁷.

Augustus ei olnud geenius, nagu oli tema kasuisa Caesar. Tal ei olnud Caesari üliinimlikku energiat, laia silmaringi ega hämmastavat talenti. Aga ta osutus targaks ja kaineks poliitikuks, arvestavaks ja ettevaatlikuks. Ta oli hea organisaator, kes oskas värvata esmaklassilisi abilisi.

Sulla ja Caesari poolt loodud valituskorda arendades kujundas ta riikliku süsteemi, mis kestis ligi kolm aastasada⁹.

P. Bonfante meenutab seika, kus Octavianus küsib reformimisele asudes nõu oma kahelt truult sõbralt Agrippalt ja Maecenaselt. Esimene veenab teda vabariiki restaureerima, teine soovib asutada monarhia. Octavianus olevat kiitnud heaks esimese ja järginud teise nõuannet. Kui see lugu pole luul, siis võiks öelda, et Octavianus tahtis rahuldada mõlemaid⁶. Tänapäevaseks võib öelda, et Octavianus kasutas oma reaalspoliitikas oskuslikult ära mõlema sõbra nõuanded.

Ajalooline olukord kujunes Augustusele erakordselt soodsaks. Ta oskas kasutada ja kasutas Caesari poliitilist pärandit. Ajastu, mil ta tegutses, ei nõudnud enam eredaid figuure ja kangelaslikke isiksusi. Ettevaatlik ja kaval Octavianus täitis täielikult selle ülesande, mille ajalugu tema õlgadele asetask. Seepärast väljus Octavianus võitjana oma võitlustest ja valitses 44 aastat ümbritsetuna erakordselt populaarsusest ja ei kohanud peaaegu mingisugust organiseeritud vastupanu⁹.

Augustus Octavianus suri 77 aasta vanuselt Lõuna-Kampaania linnas Nolas¹ ja sellega lõpeb tema suguvõsa ajalugu⁴. Tema lapselapsed, kelle Augustuse tütar Julia oma isa sõbrale Agrippale sünnitas, kas surid varases lapsepõlves või ei suut-

nud kanda maailmariigi valitsemise rasket koormat⁴. Keisriks sai Augustuse kolmanda abikaasa Livia Drusilla esimesest abielust sündinud poeg Tiberius Claudius Nero, kelle Augustus oli lapsendanud¹.

* * *

P.S. Käesolev ülevaade annab mõttematerjali mõistete, sealhulgas kõrgeimate võimutiitlite *keiser/tsaar*, kujunemisest ajalooliste isikute ja õigussuhete kaudu. Tänapäeval tähendab keiser (Caesari järgi) monarhistliku valitseja kõrgeimat tiitlit, sama mis imperaator, slaavi riikides tsaar². Algas kõik ometi sellest, et Rooma kodanikul oli klassikalisel ajal kolm nime: eesnimi, sugukonnanimi ja hüüd- või lisanimi, niisiis Gaius Iulius Caesar. Tema lisanimi iseloomustas selle kandja iseloomulikku omadust – *caesar* – kräsupea¹¹. Ent sellest juhuslikust bioloogilisest tunnusest kujuneski keisri/tsaari tiitel, eeskätt tänu Gaius Juliuse geniaalsusele ja tema kasupoja Octavianuse võimekusele.

KIRJANDUS

1. Antiigileksikon. 1983. 1. ja 2. osa, Tallinn: Valgus (märksõnad *abielu*, *abielurikkumine*, *Augustus*).
2. Eesti Nõukogude Entsüklopeedia. 1985. 1. köide, Tallinn: Valgus (märksõnad *Augustus*, *Caesar*, *keiser*).
3. Gaius Suetonius Tranquillus. 1993. De vita XII caesarum. Moskva: Nauka (vene k.).
4. Üldine ajalugu (toim N. Kann). 1930. 1. köide. Tallinn: Raamatu sõber.
5. Shifman, I.I. 1990. Tsesar Avgust. Leningrad: Nauka (vene k.).
6. Bonfante, P. 1930. Rooma õiguse ajalugu. Tartu: Akadeemilise Kooperatiivi kirjastus.
7. Metsar, L. 1978. Keiser Julianus. Tallinn: Eesti Raamat.
8. Pokrovski, J. A. 2002. Istorija rimskogo prava. Minsk: Harvest (vene k.).
9. Kovaljov, S. I. 1986. Istorija Rima. Izd. LGU: Leningrad (vene k.).
10. Ilus, E. 2000. Rooma eraõiguse alused (toim H. Pisuke). Kirjastus Ilo.
11. Soodla, M. 2000. Ladina keel juristidele. Tartu: Sihtasutus Iuridicum.